

Doncsecz Etelka

„...de patvar horjon el benneteket! A' Kazintzi levele belé tsuszott”¹

Egy engedély nélkül közzétett magánlevél visszhangja

KAZINCZY FERENC és Verseghy Ferenc hosszú pályafutása² számos alkalmat teremtett a nézetkülönbségek felszínre kerülésére.³ Mindeddig azonban kevés figyelem jutott az eszmesúrlódások első nyomtatásban megjelent dokumentumának, Kazinczy Révai Miklóshoz írt, 1806. augusztus 5-én kelt levelének,⁴ noha ez mind Kazinczy, mind Révai, mind pedig Verseghy felől szemlélve egész pályafutásukat tekintve meghatározó mozzanatnak számít.⁵

Az irat nyilvánosságra kerülése voltaképpen a Révai–Verseghy-vita⁶ lezárását jelentette, hiszen Kazinczy bekapcsolódásának hatására egyértelműen a pesti egyetem magyar tanszékének támogatását⁷ is maga mellett tudó Révai tekintélye vált nagyobb az inkább követőkkel, semmint intézményes támogatással bíró Verseghyvel szemben, aki korábban⁸ már maga kezdeményezte a pennacsata befejezését. Kazinczy mindkettejükkel kapcsolatban állt már a vita kirobbanása előtt. Verseghyvel egy időben tevékenykedtek a *Magyar Museumban*,⁹ s mindketten a Martinovics-összeesküvés elítélői voltak. Révaival – mondhatni – kölcsönösen és tudatosan használták fel egymás szakmai elismertségét. Kazinczy 1805 tavaszán Sylvester János *Grammatica Hungarolatina*¹⁰ című művének újrakiadásához kérte Révai segítségét, a lemásolt szöveg ellenőrzésének és a korrektúra elkészítésének feladatát bízva rá.¹¹ Közreműködése nem merült ki a munka során felmerülő feladatok elvégzésében: az

¹ Soós, 1990. 55. Ferenczy János levele Horvát Istvánnak (Pest, 1806. november 18.)

² Az irodalomtörténet-írás Kazinczy és Verseghy vitáihoz gyakran személyes indítékokat feltételezve közelít. E kép kialakulásához hozzájárulhattak a Kazinczy visszaemlékezéseiben rögzítettek is. Vö. Császár, 1903. 320–357.; Kazinczy, 1987. 493–500.; Kazinczy, 1956.; Kazinczy, 2000.

³ Császár, 1903. 325–333.

⁴ Kazinczy, 1893. 252–254. Kazinczy Ferenc levele Révai Miklóshoz (Széphalom, 1806. augusztus 5.)

⁵ A dolgozat első változatához fűzött észrevételeikért köszönettel tartozom Balogh Piroskának, Szilágyi Mártonnak és Tóth Kálmánnak. Külön köszönet illeti Czifra Mariannt a levélváltozatok felderítésében nyújtott segítségéért és megjegyzéseieért.

⁶ Vö. Margócsy, 1986.; Margócsy, 1987–88.; Kazinczy, 1898. 10–13. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferenchez (Pest, 1810. július 13.)

⁷ Thimár, 2007. 53.

⁸ Verseghy, 1806. 42–43.

⁹ Verseghy korrektorként, Kazinczy szerkesztőként. Császár, 1903. 41.; Z. Szabó, 1989. 99.; Bíró, 2004. 433–455.

¹⁰ Sylvester János: *Grammatica Hungarolatina in usum puerorum recens scripta Ioanne Sylvestro Pannonio autore*. Neanesi, 1539.

¹¹ Szalai, 1990. 120.

egyetem nyelvtudósaként való említése a vállalkozás kontextusában a szakmai színvonal tekintetében egyfajta garanciát is jelenthetett.¹² Hasonló eljárásuk azonban egy ponton eltér, amennyiben valóban igaz Kazinczy állítása, hogy magánlevelét tudtán kívül tárták a szélesebb nyilvánosság elé.¹³ Tudtán kívül, tehát megfosztva a szerzőt a szöveg kiadás előtti ellenőrzésének és esetleges felülvizsgálatának lehetőségétől, tárták olyan közönség elé, melynek tagjai már nem feltétlenül voltak részei a levélíró publikumának,¹⁴ így a téma és a megformáltság tekintetében egyaránt indokolt lehetett a korrekció. A levélírónak erre egyetlen módja maradt: utólag közölni saját szándékát. Kazinczy mind levelezőpartnerei, mind a szélesebb olvasóközönség előtt élt ezzel a lehetőséggel. Nyomós érve volt erre, hiszen nem ebben a formában kívánt a vitához hozzászólni. A szövegben foglaltak érintik Verseghyhez fűződő személyes viszonyát, megnyilvánulásának módja pedig példa lehet a vita műfajára, amelyről leveleiben maga is több alkalommal nyilatkozott.

A vitatott levél változatai

A levél több változatban és másolatban maradt fenn.¹⁵ Vélhetően az Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban OSZK) Kézirattárában, Horvát István iratai között található az eredeti, Kazinczy által Révainak küldött példány.¹⁶ Erdélyi Pál említi tanulmányában, hogy Révai halála után a hagyaték először Schedius Lajoshoz, majd Horvát Istvánhoz jutott, Horvát iratai között pedig rendezetlenül került a Nemzeti Múzeum Könyvtárába.¹⁷

Az összes közül ez a verzió mutatja a legtöbb hasonlóságot a Boldogréti Víg László¹⁸ álnéven megjelent, Horvát Istvánnak tulajdonított¹⁹ vitairathoz csatolttal. Tartalmilag két mondat²⁰ kivételével – amely hiányzik a közlésből – teljesen egyező

¹² THIMÁR, 2007. 53.

¹³ Többek között lásd KAZINCZY, 1808. XXXIX.

¹⁴ A fogalmat Mezei Márta értelmezésében használom: MEZEL, 1994. 97.

¹⁵ OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. ff. 488–490.; MTAK Kt. M. Ir. Lev. 4r. 27. Saját kezű másolat. MTAK Kt. M. Ir. Lev. 4r. 38. ff. két másolatban.

¹⁶ *Literae variarum personarum ad Nicolaum Révai*. Ann. 1782–1807. OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. ff. 488–490.

¹⁷ ERDÉLYI, 1888. 239. Váczy János hivatkozása szerint az OSZK-ban őrzött változatot használta a levelezés kiadásakor. Vö. KAZINCZY, 1893. 252–254. Kazinczy Ferenc levele Révai Miklósnak (Széphalom, 1806. augusztus 5.)

¹⁸ Boldogréti Víg László: *Versegi Ferencnek megfogyatkozott okoskodása A' tiszta magyarságban, melyet a' józan okoskodásnak törvényeiből kihozottot igaz okokkal megbizonyít Révai Miklósnak hív tanítványa, és szerető barátja*. Pest, 1806. A szöveg megtalálható Szalai Anna kiadásában is, ám közlése nem betűhű. A helyesírás is kiterjedő vitáról lévén szó, különösen a levélváltozatok vonatkozásában tanulságos az eredeti változatot használni. SZALAI, 1980. 337–393.

¹⁹ ERDÉLYI, 1888.

²⁰ „Maga az az ő annyira csudált chef d' oeuvre-je – ha tudni illik az ő tagadása után szabad még azt állítani, hogy az övé – a' Marseilli ismeretes marché' fordítása, erős, kemény, gyűlasztó, 's minden, a' minék azt annak imádóji nevezetelni akarják, csak hogy nem szép. – Haynóczzy, a' ki magyarul olly formán tudott, a' hogyan a' Lutheránus Magyarok szoktak tudni, azt tudakozta tőlem egykor, hogy mi lsten' csudája lehet az, hogy egy Millot magyarban nem olvastatik, és hogy a' Verseghy' magyarságát, noha ő Grammaticus és igen gondos Író, senki ízlelni nem akarja? 's én a' Bürger' feleletével és a' Horátzéval feleltem.” OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. ff. 488v.

szövegekről van szó. A helyesírás tekintetében azonban következetesen végrehajtott módosítások figyelhetők meg. Az eredeti levélben előforduló *cs* és *cz* minden esetben *ts* illetve *tz* alakban szerepel, ugyanúgy, ahogy a Kazinczy által használt *eggy egyként* írva. A megváltoztatott alakok Révai nyelvészeti és helyesírási irányát jelzik.²¹ Kazinczy, noha a vitában egyértelműen Révai oldalán állt, néhány esetben – ahogy a példa is mutatja – kitartott saját álláspontja mellett.²² Eltérő felfogásuk²³ már a Sylvester-kiadás kapcsán nyilvánvalóvá vált, ekkor Kazinczy elfogadta a meggyőzésére felhozott érveket.²⁴ A javítás ténye a vitairat szerzőjének azonosításához is érdekes adalékot szolgáltathat. Ennek kiadástörténetét Thimár Attila vizsgálta,²⁵ aki az OSZK Kézirattárában Víg László néven jegyzett irat Horvát-féle változatát hasonlította össze a cenzúrai példánnyal, amelyről megállapította, hogy Révai kézírása.²⁶ A kéziratok összevetése és a módosítások nyomon követése után arra jutott, hogy Kazinczy levelének publikálása Révai Miklós beavatkozásának köszönhetően valósult meg.²⁷ Ezt erősítik a sajtó alá rendezés körülményei is. Horvát – munkájának végeztével – 1806 őszén Pestről Válba költözött Ürményi József kérését teljesítve, aki fiai nevelésével bízta meg.²⁸ A nyomtatás munkálatait Révai és Ferenczy János felügyelték.²⁹ Ferenczy írásban folyamatosan tájékoztatta Horvátot a fejleményekről. Fennmaradt leveleik közül kettő is utal arra, hogy Kazinczy szövege nem Horvát kezdeményezésére került kiadásra. Az első tudósítás 1806. november 17-én kelt: „*De bezzeg! egy új könyvet nyomtatnak már! Vig László úr munkáját. A' jövő héten két árkust ki küldök bizonyosságul. Halgass! Ne irgy még Miklósnak. Jó meggy a' dolog. Kazintzi levelét bé nem iktatja.*”³⁰

Az idézett levélrészlet két vonatkozásban is beszédes: egyrészt arra utal, hogy a közzététel szándéka ismert volt a vitairat kiadásán munkálkodók körében, másrészt sejteti, hogy Horvát ezzel nem értett egyet. Az alábbi levélrészletből is kitűnik, hogy Ferenczy sem támogatta Révai elgondolását, aki az ellenvéleményeket figyelmen kívül hagyva valósította meg azt. „*Harmadik árkus volt – emberségemre mondom – munkádból már ki nyomtatva kezembe – de patvar horjon el benneteket! A' Kazintzi levele belé tsuszott – majd a' Széphalmi kényes kis költő így fog irni – »Vissza inkább a' foglunkakba, mintsem olly emberkével levelezzek, ki a' jó barátságának titkait ki fedezni, kürtölni nem szégyenli« – A' levélből a' politikus sebek ugyan ki marattak, de ki nyomtatását már magam is sajnállom. Annyit rakott az öreg munkádhoz, hogy 24 árkusra reá nem megyen.*”³¹ E so-

²¹ MARGÓCSY, 1986.; MARGÓCSY, 1987–88.; RUBINYI, 1904.; SIMAI, 1911. A korszak nyelvészeti irányzatairól átfogóan tájékoztat BÁRCZY, 1996. 291–265.; BENKŐ, 1982.; CSETRI, 1990.; CSETRI, 1983.

²² SIMAI, 1911. 14.

²³ Például az *eggy-egy* vonatkozásában: „*Megütközöm benne, hogy ezt a' szót egy te is kettős gy-vel írod, eggy.*” KAZINCZY, 1892. 381. Révai Miklós levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1805. július 14.)

²⁴ THIMÁR, 2007. 53.

²⁵ THIMÁR, 2007. 70–74.

²⁶ THIMÁR, 2007. 70.

²⁷ THIMÁR, 2007. 71.; Vö. KAZINCZY, 1895. 273–278. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1809. március 7.) és KAZINCZY, 1896. 117–121. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1809. december 1.)

²⁸ SZALAI, 1990. 159.; THIMÁR, 2007. 75.

²⁹ SZALAI, 1990. 159.

³⁰ SOÓS, 1990. 55. Ferenczy János levele Horvát Istvánnak (Pest, 1806. november 18.)

³¹ SOÓS, 1990. 55. Ferenczy János levele Horvát Istvánnak (Pest, 1806. december 18.)

rok írója elsősorban a feladó beleegyezése nélküli közzététel indiszkrét³² gesztusát kifogásolja. Egészen bizonyos, hogy ismeri a szóban forgó levelet, hiszen a „*Vissza inkább a' foglukakba*” Kazinczy szövegéből való formula.³³ Ezen kívül utal arra, hogy nem a teljes írás megjelentetéséről van szó, mert abból bizonyos „*politikus sebek*” kimaradtak.

Arra a kérdésre, hogy pontosan mit érthet „*politikus sebek*”, a hiányzó levélrészlet lokalizálásával válaszolhatunk. Ehhez nyújtanak segítséget a fennmaradt szövegváltozatok. Ezeket összehasonlítva a kiadott verzióval megállapítható, hogy a kihagyott rész a következő két mondat között helyezkedett el: „*Ki beszéll úgy, mint ő akarja hogy beszéllyünk? 's nyer-e valamit a' beszéd az által, ha az illyen Grammaticust, Stilitát, és Poétát fogjuk követni? Kivévéen egy két dalát – eggyet kettőt ötven között – én nem tudtam soha szépnek, nem tsak olvashatónak is lenni semmi mivét, sem versben, sem prózában – 's prózában még inkább nem, mint versben. - - -*”³⁴ [Kihagyott rész. Kiemelés: D. E.] *Azt hittem, a' nyolcz esztendei elmélkedés magához hozta; 's elrémültem, midőn leveléből irtóztató eretnkségeit láttam.*”³⁵ A hiányzó szakasz a levél fellelhető négy kézirat változatából kettőben megtalálható, azonban mindkettőben más formában:

OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. ff. 488.verso	MTA Kt. M. Ir. Lev. 4r. 27.
<p>„Maga az az ő annyira csudált chef d' oeuvre-je – ha tudni illik az ő tagadása után szabad még azt állítani, hogy az övé – a' Marseilli ismeretes marché' fordítása, erős, kemény, gyúlasztó, 's minden, a' minek azt annak imádóji nevezeteni akarják, csak hogy nem szép. – Hajnóczy, a' ki magyarul olly formán tudott, a' hogyan a' Lutheránus Magyarok szoktak tudni, azt tudakozta tőlem eggykor, hogy mi Isten' csudája lehet az, hogy egy Millot magyarban nem olvasztatik, és hogy a' Verseghy' magyarságát, noha ő Grammaticus és igen gondos Író, senki ízlelni nem akarja? 's én a' Bürger' feleletével és a' Horátzéval feleltem.”</p>	<p>„Majd az ő chef d'oeuvreje – ha azt az ő állítása ellen szabad az övének venni – a' Marseilli mars fordítása, erős, kemény gyúlasztó, és minden: a'minek az annak imádóji akarják, csak nem szép. – Hajnóczy, a' ki magyarul olly formán tudott, a' hogyan a' Lutheránus magyarok szoktak tudni, azt tudakozta tőlem eggykor, hogy mi Isten csudája lehet az, hogy egy <u>Millót</u> magyarban nem olvasztatik, és hogy a' Verseghi Magyarságát, noha ő Grammaticus és igen gondos Író, senki ízlelni nem akarja? 's én a Bürger feleletével feleltem kérdésére 's a' Horátzéval.”</p>

³² „Szokás e korban, hogy az egy személynek szóló leveleket mutogatják, postán körözik, másolják; nem egy levél már avval a kifejezett óhajjal készül, hogy azt többen lássák. Időnként írójuk tudta nélkül ki is adják őket, korántsem alaptalanul: a magánéleti közléseket is meghatározó társadalmi szempontok, az erős általánosító igény esetenként kivívja a szélesebb körű nyilvánosságot. Baj, ellenézés csak akkor támad a kiadásokból, ha azok a közönség elé nem való, személyes vagy személyeskedő ügyeket visznek; valóban úgy van, hogy az »irodalmilag közvetített intimitásnak nem a publicitás az ellentéte, hanem az indiszkrétció.«” MEZEL, 1994. 12. A szerzői jogi kérdések összetettségéhez lásd MEZEL, 2004.; LABÁDI, 2008. 111-113.; DIETZ-HORVÁTH-KERTÉSZ-TIMORÁNSZKY, 1995. 155-156.; LONTÁR, 2001. 33-36.

³³ OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. ff. 488.

³⁴ A kiadó feltehetően ilyen módon jelezte tipográfiailag az elhagyást.

³⁵ BOLDOGRÉTI, 1806. 16.

Az OSZK-beli szöveg eredetisége mellett szól – amint arra már részben kitértünk –, hogy Révai hagyatékában maradt fenn. A kérdés eldöntésében az említett vitairat kéziratai segíthetnek. A vonatkozó sorokat Thimár Attila idézi a Révai kézírásában fennmaradt cenzúrai példányból: „Maga az ő csudált chef d’ oeuvre-je – ha tudni illik az ő tagadása után szabad még azt állítani, hogy az övé – a Marseilli esméretes Marche fordítása, erős, kemény, gyúlasztó, s minden aminek azt annak imádóji akarják, csak hogy nem szép. – H***, aki magyarul olly formán tudott, ahogyan a Lutheranus magyarok szoktak tudni, azt tudakozta tőlem egykor: hogy mi az Isten csudája lehet az, hogy egy Millot magyarban nem olvastatik; és hogy Versegi magyarságát, noha ő Grammaticus, és igen gondos Író, senki ízlelni sem akarja? S én Bürger feleletével, és a Horátzéval feleltem.”³⁶

Amint látható, a Révai hagyatékában lévő irat és a cenzúrai példány szövege tartalmát nézve egyezik, eltekintve attól, hogy Hajnóczy nevét az utóbbi nem írja ki. A miértre vélhetően ott találjuk a választ, ahonnan a Ferenczy által használt „politikus sebek” kifejezés feloldására is kísérlet tehető. Mindezek ismeretében rekonstruálhatók azok a változások, amelyekben a vizsgált szöveg az eredetinek feltételezhető állapot és a kiadásra került forma között keresztülment. A változtatások vélhetően a szöveget kiadó Révainak tulajdoníthatók. Először csak Hajnóczy nevét hagyná el, utóbb az egész bekezdést. Thimár Attila cenzori szándékot sejt e mögött.³⁷ Ő hívja fel a figyelmet arra, hogy a Marseillaise-fordítás említése kényes téma lehetett még 1806-ban is. A szövegben ugyanez a később elhagyott részlet utal Hajnóczyra, a Martinovics-összeesküvésben részt vett egyik kivégzett³⁸ elítéltra, valamint Versegly a korban nagy visszhangot keltett Millot-fordítására.³⁹ Ezek az utalások nem csak politikai vonatkozásban lehettek terhelőek, s nem csak a cenzor figyelmét kelthették fel. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá, hogy ugyanebben az összeesküvésben az elítéltek közé tartozott Verseglyhyn kívül Kazinczy is. A jakobinus jelzővel⁴⁰ illetett mozgalomban vállalt szerepvállalás felemlegetése még tíz év távlatából is rossz fényt vethetett az udvar szemszögéből bármelyik érintettre, így Kazinczyra is, amivel Révai is tisztában lehetett. Alighanem ezzel magyarázható a levél fokozatos megszabadítása a levélíróra nézve is kompromittáló megjegyzésektől.⁴¹ Megállapítható tehát, hogy a kiadó tudatosan, céljainak megfelelően formálta át, illetve használta fel a birtokába került levelet. Célja egy olyan dokumentum nyilvánosságra hozatala volt, mely a Verseglyhivel folytatott vitában az olvasók, a szóváltást szemlélők előtt egyértelműen tekintéllyel bíró támogatót állít a saját oldalára. A levél szövegéből kiderül, hogy Kazinczy maga is készült a megszólalásra.⁴²

³⁶ Idézi THIMÁR, 2007. 71. Hivatkozott lelőhelye OSZK Kt. Quart. Hung. 1308, f. 9. r.

³⁷ THIMÁR, 2007. 71.

³⁸ BORECZKY, 1977. 207.

³⁹ Erről lásd PENKE, 2000.; PENKE, 1984.

⁴⁰ A terminológiai problémáról lásd BORECZKY, 1977. 5.

⁴¹ Kazinczy fogsága a levélről folyó diskurzusban – noha a kortársak előtt az utalástól megfosztott szövegváltozat volt ismeretes – évekkel később kerül elő. Kisfaludy hozta fel Kazinczy ellen mint az általa eddig is elítélt, Verseglyt érintő kritika súlyosbító körülményét. Kazinczy a vádat a szakmai és személyes szempontok szétválasztására hivatkozva utasította vissza. KAZINCZY, 1905. 83–84. Horváth Ádám levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1817. március 2.); Kazinczy, 1905. 120–122. Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak (Széphalom, 1817. március 19.); Kazinczy, 1905. 123–125. Kazinczy Ferenc levele Horváth Ádámnak (Széphalom, 1817. március 19.)

⁴² A vonatkozó sorok az eredetiként azonosított szövegből vett idézetek: „Én sem maradok fele-

Révai remek taktikai érzékkel ezt nem várta meg. Annak tudatában, hogy nem minden nyelvészeti kérdésben értettek egyet, s hogy Kazinczy maga is bejelentette véleménynyilvánítási szándékát,⁴³ fennállt a lehetősége annak, hogy nem áll teljes mértékben Révai álláspontja mellé, hanem egyfajta köztes megoldásként hangot ad eltérő meglátásának is. Belátható, hogy a széphalmi költő levele páratlan alkalmat kínált Révai számára, amit kockára tett volna azzal, ha engedélyt kér a közlésre, hiszen ez magában foglalja az elutasítás lehetőségét is. Saját helyzetének biztosítását szolgálhatta a levél írójára vonatkozó, csak magánlevélben vállalható részletek kihagyása. Annak ellenére, hogy a korban a levelek informális hálózatokon keresztül, másolatok formájában is terjedhettek, nem tekinthető szokványos eljárásnak a szerző engedélye nélküli nyomtatott formában történő közlés. Erre utalnak a kortársak már idézett, s a későbbiekben ismertető reakciói. A Kazinczy pályájára árnyékot vető momentum felidézésével a levélíró esetleges elhatárolódását is kiválthatta volna, céljának épp az ellenkezőjét érve el.

*„Akkor osztán én fogok szóllani Verseghi ellen.”⁴⁴
Kazinczy reakciója*

Nemcsak Révai, Kazinczy is tudatosan járt el. Levelezésének vonatkozó darabjai mind a levél megszületése, mind pedig a megjelenés utáni reakciók átgondolt és következetesen végigvitt stratégiát sejtetnek a levélíró részéről. A rendelkezésre álló források szerint nem tudott Révai tervéről. 1805. augusztus 5-én kelt levelére csaknem két hónappal később, október elsején érkezett válasz Révaitól, amelyben utal az előzményekre és egynéhány később megjelenő kötetre: *„Augustusnak 5. napján költ leveleden bámúltam, mint váratlan jelenésen. Tehát vagyon még is olly Férfji a' Hazában, a' ki emberül, és emberségesen érez, útálja az álorzta alatt lappangó álnokságot! Helyben hagyod Tanítványaimnak feleletöket a' róka fordulásra. Ezek többé már nem vesződnek a' megromlott 's megátalkodott lélekkel. Én a hibákat, a' mint elő fognak fordulni, nagyobb és apróbb munkáimban, illőképpen megdorgálom, másoknak tanúságokra. Többre nem botsátkozom. Az ellenség zavaros fejú, 's megjobbúlhatatlan: annak megértését okosan senki sem várhatja. Vessen oda magának, tsak másokat meg ne döglessen. [...] Tratnert sok inség érte. [...] Elkérte tőlem Szilvesztert a' te hagyásod szerént. Azután látogattam meg 's akkor értettem szándéodat. Te is kikelsz tehát a' tsatázó mezőre? Megtáfolod a Szédült Főnek is eretnekségeit, nem tsak a' Debretzeni tévelygéseket? Tettem olly rendelést, hogy kezedenél lehetnek már az én Ébresztő Beszédeim, azután Miklósfji Jánosnak, és Kárdos [!] Adorjannak Vetekeéseit. Víg Lászlónak is Darabját megküldöm, mihelyt kijő egészen.”⁴⁵*

Ez az eddig figyelmen kívül maradt dokumentum több olyan részletre világít rá, ami árnyalhatja Kazinczy szerepét Révai és Verseghy vitájában. Részint jelzi,

let nélkül annak a' Philologusnak, [...] De én hallgatni fogok, míg a' per köztettek véget nem ér, hogy a' Publicum figyelme fel ne osztassék...” OSZK Quart. Lat. 2225.

⁴³ OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. 490.

⁴⁴ KAZINCZY, 1893. 249. Kazinczy Ferenc levele Cserey Farkasnak (Széphalom, 1806. Szent Ignác napja)

⁴⁵ KAZINCZY, 1893. 346–347. Révai Miklós levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1806. október 1.)

hogy Révai nem csak az augusztus 5-i levélből tudhatott Kazinczy szándékáról az állásfoglalást illetően. Az idézett részlet utalása szerint Sylvester János művének kiadása kapcsán ezt már 1806-ban tervezte, bár vélhetően nem olyan formában, ahogy az 1808-ban végül megtörtént, hiszen ekkor már levele nyilvánosságra hozatalának tudatában nyilatkozott. Révai megfogalmazása szerint „a Szédült Főnek eretnkségeit”⁴⁶ készül cáfolni. E megjegyzés csak arra utal, hogy Kazinczy pozíciója a vitában Versey ellenében határozható meg, nem pedig Révai mellett, aki ebből újabb érvet meríthetett a levél szerzői hozzájárulást mellőző kiadásához. Úgy tűnik továbbá, hogy nemcsak Révainak, hanem legalább még egy személynek, Trattnernek⁴⁷ is tudomása lehetett az előkészületekről. Feltételezhető mindazonáltal, hogy Kazinczy tervéről ennél tágabb kör értesült. Leveleit áttekintve a Nagy Gáborhoz és Cserey Farkashoz írtak ezt támasztják alá. Az első irat arról tanúskodik, hogy már 1806 áprilisában foglalkoztathatta nézeteinek összefoglalása. Nagy Gábort arról értesítette, hogy birtokába jutott Versey *Ungarische Sprachlehre*⁴⁸ és *A tiszta magyarság*⁴⁹ című munkája. Miután röviden egyértelművé teszi negatív véleményét, kölcsönkéri Révai *Elaborator...⁵⁰* címet viselő művét, ahogy ő fogalmaz „az urét fognám használni in publicum commodum.”⁵¹

Július 31-én – alig egy héttel a Révainak írt levél⁵² előtt – Cserey Farkast egyértelműen tájékoztatta.⁵³ Sorai, ahogyan a Nagynak írt levél⁵⁴ esetében, szövegalkotási eljárásait tekintve is tanulságosak. Mindkét szövegben felfedezhetők ugyanis az augusztus 5-én kelt levél fordulatai.

⁴⁶ KAZINCZY, 1893. 346–347. Révai Miklós levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1806. október 1.)

⁴⁷ Utóbb nála jelent meg Sylvester munkája.

⁴⁸ Franz Versey: *Neuverfasste Ungarische Sprachlehre, worin die verschiedenen Mund- und Schreibarten der ungarischen Sprache kurz angezeigt, die Regeln aus dem morgenländischen Bau der Sprache selbst hergeleitet, mit den deutschen Redensarten zusammengehalten, und durch Beispiele erläutert werden. Mit einem Anhang, worin eine Sammlung der zum Sprechen nöthigsten Wörter, und der gewöhnlichsten Redensarten der sittlichen Umgangs; dann einige Gespräche, Erzählungen, Briefe, und Gedichte enthalten sind.* Pest, 1805.

⁴⁹ Versey Ferenc: *A' tiszta magyarság avvagy a' csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a' cadentiák' lajstroma, melnek hasznát a' filologusok és a' poéták egyaránt vehetik.* Pest, 1805.

⁵⁰ Nicolaus Révai: *Elaborator grammatica hungarica. Ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affiniumque lingvarum adminiculis locupletius illustrata. 2 volumina, utrumque in totidem tomos subsidium.* Pesthini, 1803-06.

⁵¹ KAZINCZY, 1893. 117. Kazinczy Ferenc levele Nagy Gábornak (Kázmér, 1806. április 12.)

⁵² OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. ff 488; 490.

⁵³ KAZINCZY, 1893. 249. Kazinczy Ferenc levele Cserey Farkasnak (Széphalom, 1806. Szent Ignác napja)

⁵⁴ KAZINCZY, 1893. 116–117. Kazinczy Ferenc levele Nagy Gábornak (Kázmér, 1806. április 12.)

Kazinczy Révai Miklós-nak 1806. augusztus 5.	Kazinczy Nagy Gábor-nak 1806. április 12.	Kazinczy Cserey Farkasnak 1806. Szent Ignác napja
<p>„Haynóczy, a' ki magyarúl olly formán tudott, a' hogyan a' Lutheránus Magyarok szoktak tudni, azt tudakozta tőlem egykor, hogy mi Isten' csudája lehet az, hogy egy Millot magyarban nem olvastatik, és hogy a' Versegly' magyarságát, noha ő Grammaticus és igen gondos Író, senki ízlelni nem akarja? 's én a' Bürger' feleletével és a' Horátzéval feleltem.”</p>	<p>„Hajnóczy egykor azt tudakozta tőlem, hogy honnan ered az, hogy a' Versegi munkáját senki nem olvashatja? Feleltem neki, hogy én is azoknak a' senkiknek számokból való vagyok.”</p>	
<p>„De én hallgatni fogok, míg a' per köztetek véget nem ér, hogy a' Publicum figyelme fel ne osztassék.”</p>		<p>„Azt várom, hogy azok, a' kik a' perben szorosán interessálva vannak, magokat jól kibeszélgék. Akkor osztán én fogok szállani Versegly ellen.”</p>

Hasonló művelet fedezhető fel a levelek azon csoportjában, amelyben Kazinczy Révainak címzett írása nyilvánosságra kerüléséről vall. E levélcsoport darabjai keletkezésüket tekintve két egységet alkotnak: az elsőbe azok az írások tartoznak, amelyek abban az időben keletkeztek, amikor írójuk tudomást szerzett arról, hogy magánlevele immár publikus; a második halmazba azok a dokumentumok sorolhatók, amelyekben Kazinczy Kisfaludy 1816-os vádjaira reagál.⁵⁵

„Quod scripsi, scripsi”⁵⁶ A kortársak reflexióinak első hulláma 1807-ben

A Boldogréti Víg László álnéven írt vitairat 1807 januárjában jelent meg.⁵⁷ Kazinczy első írásos reakciója 1807 augusztusából származik. Nem más ez, mint a már említett, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának (továbbiakban MTA) Kézirattárában található levélmásolat elé Kazinczy kezével írt jegyzet: „Boldogréti Víg Lászlónak az itt következő cím alatt kijött munkájában: Versegi Ferencznek megfogtakozott okoskodása a' Tiszta Magyarságban, melyet most aug 10dikén Debreczenben megvettem, merettenve látám az itt következett Révaihoz írt leveletem a' 15d lapon lenyom-

⁵⁵ KISFALUDY, 1893. 280–292. Kisfaludy Sándor levele Ruszek Józsefnek (Sümege, 1816. április 17.)

⁵⁶ KAZINCZY, 1894. 124. Kazinczy Cserey Farkasnak (Széphalom, 1807. augusztus 19.)

⁵⁷ THIMÁR, 2007. 170.

tatva. Rendes dolog Révaitól, ki már a' sírban nyugszik, vagy Víg Lászlótól, az illy leveleket Irójoknak hírek nélkül közre bocsátani. Azonban meg van, 's a' mit írtam, írtam! Használhat, és így nem bánom hogy kinyomtatták. – Öszvevettem a' lenyomtatott levéllel ezt a' mi itt következik, 's rá ismerek stylusomra; úgy írtam a' levelet, a' mint nyomtatva van, nem úgy a' mint itt áll. Az itt következő csak minútuma volt amannak. K.F.⁵⁸

Szembeötlő, hogy a leveleknek ebből a csoportjából kiválik három írás,⁵⁹ amelyekből rekonstruálható, miként igyekszik írójuk levelezőpartnerével megismertetni saját nézőpontját. A címzettek előzetes ismereteihez alkalmazkodva – Rummy Károly Györgynek a legbővebben, Kis Jánosnak a legkevesbé kifejtve az előzményeket – ismerteti a levéltitok megsértésével való szembesülését. Ebben az esetben sem haszontalan egymás mellett szemlélni a három tudósítást. „*Én 5-a Aug. 1806. írtam Révainak, 's elbeszéltem neki melly gondolatlan cselekedetnek nézem én a' Versegi cselekedetét, barát barátnak elbeszéltem a levélben, hogy én a' Versegi írását soha sem tudnám ízlelni, hogy én ötet eggy kellem nélkül szűkölködő 's rögös beszédű Irónak 's rossz Grammaticusnak tartom. [...] 'S gondold, gondold! Most a' Kis István sátoránál könyveket vásárolván, megveszem az Anti Verseginek még nem látott harmadik darabját is, 's a' mint mingyárt ott a' könyvet nyitogatom, szemem eleibe akad az egész levél. Borzadás futott végig a' gerincemen, mert már az csakugyan sok, hogy a' mit barát barátnak mond, azt az egész Hazának elmondjuk, még pedig az Irónak engedelme, sőt híre nélkül. Azonban én is elmondom a' mit Jézus monda: Quod scripsi, scripsi.⁶⁰ Szerencsém, hogy a' levél a' tüzes Révait nem csak nem tüzeli a' Versegi bántására, sőt szelíd, de bátor gondolkozásomat annyira festi, hogy annak legtagadhatatlanabb jele 's bizonyosága lehet. – Képzelted, melly rendes dolog illy csiklandó dologban látni köz kezek között privatus levelünket.⁶¹*

„Kis Istvánnak a' padján a' sok semmit-nem ígérő új darabok közt megláttam a' 3dik Versegiomastyxot a' Boldogréti Víg László munkáját (czímjét ide nem írhatom, mert a' könyökötönél van, hogy egyformán köttessék a' Kardos Adorján és elsőbb társa munkájival) 's azonnal megvettem. Képzelted mint lettem oda, midőn mingyárt az első árkusban Révaihoz írt leveletem, a' 41 dik lapon pedig két más leveleim' töredékjét hírem nélkül lenyomtatva lelétem. Ez eggy kevéske több mint a' mi jó emberek közt szabadnak tarthatik. De ha

⁵⁸ MTA Kt. M. Ir. Lev. 4r. 27.

⁵⁹ KAZINCZY, 1894. 122–126. Kazinczy Ferenc levele Cserey Farkasnak (Széphalom, 1807. augusztus 19.); KAZINCZY, 1894. 132–134. Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak (Széphalom, 1807. augusztus 28.); KAZINCZY, 1894. 160–164. Kazinczy Ferenc levele Rummy Károly Györgynek (Széphalom, 1807. szeptember 20.)

⁶⁰ A Kazinczy által idézett mondatot Pilátus mondta, nem Jézus: „A zsidó főpapok azért kérték Pilátust: »Ne azt ird, hogy a zsidók királya, hanem azt, hogy azt mondta magáról: a zsidók királya vagyok«. De Pilátus azt felelte: »Amit írtam, azt megírtam!«” Jn 19, 21–22. A pontatlan hivatkozás eredhet tévedésből – noha nehezen hihető, hogy a levélíró ne ismerte volna a mondat eredeti kontextusát –, és oka lehet a szándékos csere is. Bármelyik is álljon a módosítás hátterében, feltűnő, hogy Kazinczy itt is Krisztushoz hasonlítja magát, mint jó tíz évvel később Márton István ügye kapcsán nyilatkozva: „Míg Kazinczy a recenziókötet bevezetésében erkölcsi indítékkal magyarázza a vitában való megszólalását, magánleveleiben enigmatikusan fogalmazza meg motivációját. Egyik levelében például tettét így indokolja: »az Igazság ügye mellett szólni kötelesség volt, ha azért keresztre vonnak is« – Krisztus-párhuzammal pozicionálva magát a történéssorozatban. Szintén morális indítékokra hivatkozik, és megint krisztusi pózban, a magvető szerepében jeleníti meg magát egy másik levelében: »A' kiknek az igazság az ügye, 's a Nemzet' kultúrája igazán kedves, szeretni fognak eszelenségemért, 's az a' mit mondok, nem mindeniütt kősziklára esett mag léssen.«.” CZIFRA, 2008a. 448.

⁶¹ KAZINCZY, 1894. 123–124. Kazinczy Ferenc levele Cserey Farkasnak (Széphalom, 1807. augusztus 19.)

megvan, megvan! Meg nem álmodtam, hogy valaha ez történhessék. Ha fáj köszönje a' jó Versegi magának, ő ingerlette Révait 's tanítóányait, 's nem panaszkodhatik, hogy úgy felelt nekik, a' hogy nem illett ugyan de érdemlette."⁶²

„Révai nem volt rest, s a teljes levelet hírem nélkül betevé ama kötetbe, mit Kis Istvánnál megpillantván, rögvést megvásárolám, s az első felütésre saját leveletem találám, mit a barátai érület íratott velem. De hát micsoda zavart kelt a világban, ha megengedjük azt, hogy az efféle, barátságban fogant levelek csak úgy közhírré tétessenek? – Mindazt, mit leírtam sem nem áll képességemben, sem nem akarom, sem nem lenne illendő retractállanom: minden szavát igaznak vallom, s erről kész vagyok bizonytságot is tenni. De hát belebonyolódni egy ilyen vitába, felettébb kellemetlen, s azt megtenni, mit Révai velem megtett, merő barátságtalanság, s meggondolatlanság. Tán ki is kell állanom. Amennyiben megteszem, akkor azt minden bizonynyal kellő illendőséggel teszem.”⁶³

Kazinczy kommunikációs stratégiáját illetően tanulságos az idézett szövegrészeket a keletkezés sorrendjében összehasonlítani. Ezt az olvasásmódot követve egy 1807. augusztus 18-tól 1807. szeptember 20-ig tartó folyamat rekonstruálható, amelynek során a magánlevelének engedély nélkül történő közléséről értesülő szerző kialakítja azt a narratívát, amit a nyilvánosság – előbb a levélpublikum, majd a szélesebb közönség – elé fog tární saját szövegéhez, illetve annak megjelenéséhez való viszonyulásáról. Levélről levélre haladva egyre kiforrottabb koncepció figyelhető meg. Az augusztus 18-án kelt rövid tudósítás helyzetértékelést ad és tájékoztat Kazinczy első reakcióiról: szembesül magánlevelének szövegével a kiadott vitairatban; a kiadó személyéről úgy nyilatkozik, hogy az Révai, vagy Víg László, nem tisztázva, hogy a vagy választást kifejező kötőszó, esetleg a két személy azonosságát fejezi ki; értelmezéstől függetlenül megállapítja, hogy Révai halott; kiemeli, hogy a levél a tudta nélkül jelent meg, de a levéltitok megsértésének vétkét – bárki követte is el azt – rögtön enyhíti az esemény egy lehetséges pozitív hozadékaival, jelesül a közhaszon szolgálatával; végül a Révai által közölt szöveg hitelessége mellett foglal állást, saját alább közölt szövegvariánsával szemben, amelyről jelen dolgozat korábbi részében megállapítottuk, hogy tartalmában és formájában is közelebb áll az eredetiként azonosított változathoz. Egy nappal később íródott, Cserey Farkasnak címzett írásában már észrevehetően módosulnak a hangsúlyok: erősebb nyomatékkot kap a kiadó indiszkrétciója, amely immár „borzadást” vált ki a szerzőből; a pub-

⁶² KAZINCZY, 1894. 132–133. Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak (Széphalom, 1807. augusztus 28.). Kis Jánost nem sokkal ezután még egy levélben tájékoztatja, amelyben a vita háttérét ismerteti. Levelének közléséről ezen a helyen is hasonlóan nyilatkozik: „Nem jól esett, hogy hírem nélkül Révai vagy tanítóányai kiadták. Meg kellett volna nekik engemet éránta szöllítani. De meg van. Már most az a kérdés, hogy nékem hibául lehet e azt vennem, hogy barát barátának ezt írtam? Meg van e bántoa Versegi vagy inkább az igazság? Követtem e illetlenséget? Tüzeltem e Versegi ellen Révait?” KAZINCZY, 1894. 154. Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak (Széphalom, 1807. szeptember 15.)

⁶³ A Rummy Károly Györgynek címzett német nyelvű levél eredeti szövege: „Révay, nicht faul, rückte den ganzen Brief ohne mir das mindeste zu sagen in das Werk, bei Kis István erblickte, kaufte, und beym ersten Aufschlagen des Werkes meinen Brief fand, Es zeugt von meinen friedlichen Gesinnungen. Aber was wird es für einen Spuck in der Welt gehen, wenn es erlaubt sein wird, ähnliche Briefe, die in Freundschaft geschrieben sind, vor das publicum zu bringen? – Was ich geschrieben habe, kann und will und soll ich nicht retractieren: ich halte alles für wahr, und bin bereit es zu erweisen. Aber in so einen Streit verwickelt zu werden ist sehr unangenehm, und das anzustellen, was Révay dort mir anstellte, sehr unfreundschaftlich und imprudent. Vielleicht muss ich nun auftreten. Werde ich es, so werde ich es gewiss mit Anstand.” KAZINCZY, 1894. 162. Kazinczy Ferenc levele Rummy Károly Györgynek (Széphalom, 1807. szeptember 20.)

likáló személye itt egyértelműen Révai, Boldogréti Víg László neve fel sem merül; új elemként bukkan fel a felelősség elhárításának motívuma, azaz hogy a levélben leírtak nem tartalmazznak olyasmit, ami Révait Verseghy elleni fellépésre sarkallja. Csaknem két héttel ez után keletkezett a következő, Kis Jánosnak küldött híradás: a vitairatot egy sorban említi Kardos Adorján⁶⁴ és Miklósi János⁶⁵ munkáival, írójaként pedig Boldogréti Víg Lászlót nevezi meg; erőteljesebben hangsúlyozza a privát levél publikálásának engedély nélküli, sőt nem éppen tisztességes jellegét; nívum az előzőekhez képest annak a kidomborítása, hogy Verseghy maga váltotta ki a jogos bírálatot. A negyedik, Rummy Károly Györgynek küldött értesítésben kapja a legsúlyosabb nyomatékot a közzététel sérelmezése; a Verseghyt ért kritika jogossága itt már nem Révai és tanítványai vonatkozásában kerül szóba: Kazinczy saját, s egyszersmind felvállalt észrevételeiről szól.

A tudósításokat időrendben követve és összehasonlítva két folyamat látszik kirajzolódni. Egyrészt egyre nagyobb hangsúlyt kap a magánlevél, és a közönség elé tárható irat közti különbségtétel, s ezzel együtt az, hogy a kiadás nem Kazinczy szándéka volt. Másrészt a vonatkozó források többségében megjelenő „*quod scripsi, scripsi*” formula jelentéstartalma is átalakul. Előbb azt sugallva fordul elő, mintha a levélíró a nyilvánosság előtt csak a már megtörtént, s ilyen formán megváltoztathatatlan közzétételbe belenyugodva vállalná a leírtakat, ezzel összhangban emeli ki a szöveg Révait nyugalomra intő szegmenseit. Utóbb egyre erősödő szerzői magabiztosságot sejtetve bukkan fel nemcsak a bírálók, hanem Kazinczy ítéletének jogosságát, s Verseghy hibáinak súlyosságát kiemelve.

Személyének széles nyilvánosság előtti kompromittálódására levélpublikumánál tágabb közönség előtt csak 1808-ban reflektált, *Magyar régiségek és ritkaságok* címet viselő munkája első kötetében, éppen abban, amelynek kiadásán egy ideig Révaival közösen dolgozott.⁶⁶ A kiadás munkálatai elhúzódtak, ezért Kazinczy új bevezetőt készített a műhöz *Utóírást* címen. Az időt és az alkalmat megfelelőnek találta, hogy megírja a Révai–Verseghy-vita kapcsán eredetileg 1806-ban tervezett állásfoglalását. Levélmásolatának bevezetőjéből és magánleveleiből már ismert sorai köszönnek itt vissza: „*Révainak egyik tanítványa – az, a' ki magát Boldogréti Víg Lászlónak nevezte-el – nekem egy Révaihoz írt levelemet engedelmem sőt hírem nélkül irtóztató munkájának 15d. lapján bényomtatatta. Elrettentem a' levél' meglátására. Fájt nekem, hogy egy szerencsétlen ember' szenvedései általam is nagyítottak, 's szántam őtet, bár maga az oka kínjának. Mi szüksége volt a' világnak azt tudni, hogy én eggynek 's másnak dolgoztatásairól mit tartok, azt én ugyan meg nem foghatom: azonban vígasztalásomra szolgál, sőt kevélykedem benne, hogy ez a' levél, a' mellyről nem hittem, hogy azt Révain kívül valaki más látni fogja, bizonyosságot tévesen, hogy én barátomnak meg nem érdemlett megtámadásán 's érzékeny és illetlen bántásain neheztettem ugyan: de ezt nem csak bosszúra nem buzdítottam, sőt méltó bosszankodását szelidíteni igyekeztem. Barát barát előtt*

⁶⁴ Fényfalvi Kardos Adorján: *Versegi Ferencnek megcsalatozott egyetlen moszkolódásai A tisztá magyarságban melyeket valóságok szerént nyilván megmutat, és méltán megdorgál Révai Miklósnak buzgó, hív tanítványa s igaz tisztelője.* Pest, 1806.

⁶⁵ Világosvári Miklósi János: *Versegi Ferencnek tisztasággal kérkedő tisztátalan magyarsága melyet nyilvánvaló egyenes okokkal tisztán megmutat Révai Miklósnak hív tanítványa, s igaz jó barátja.* Pest, 1805.

⁶⁶ *Magyar régiségek és ritkaságok.* Kiad.: Kazinczy Ferenc. Pest, 1808. Ebben a kötetben jelent meg Sylvester János grammatikája.

szabadon fed-fel gondolatjait, érzéseit, szabadon még gyengeségét, sőt vétkét is: de mi lesz úgy a' társasági életből, ha az illetén gyónásokat a' világgal tudatjuk? Ha az illy leveleket, az írónak engedelmé, sőt híre nélkül, kinyomtatattjuk? – Azonban ez Révainak erántam való barátságát 's bizakodását mutatja, 's ezen gondolatban elvész minden kedvetlen érzésem. Szerettetni a' jóktól a' legfőbb édessége az életnek: Révai pedig bizonyosan ezeknek számokból való volt. Légyen könnyű tetemei felett a' föld!"⁶⁷

A szövegváltozatok privát levelezésben felfedett jellegzetességei és a *Magyar régiségek és ritkaságok* olvasóközönsége elé tárt változat között szembevetendő a különbség. A közzétett szöveg elsősorban a szerző saját viszonyulását helyezi új megvilágításba. Amellett, hogy ez alkalommal is kiemeli, hogy magánvéleménye a hozzájárulása nélkül közöltetett, s hogy Verseghy rászorgált a bírálatra, hangsúlyozza, hogy mind Verseghyre, mind Révaira barátként tekint. A személyes és szakmai kapcsolatok elválasztásának nyomatékosítása védelmet nyújthat számára egy olyan vitaszituációban, amelynek heves hangvételét a kortársak – de maga a levélíró is – kifogásolták.⁶⁸ Figyelembe véve a levelezésben olvasottakat, s a vitához való hozzászólás hosszas előkészületeit, okkal sejthető, hogy az *Utóírá*sban foglaltak Kazinczy tudatos önimázsformálásának elemei. Az olvasóban ezek alapján a szerzőről – annak intenciói szerint – olyan kép alakulhat ki, amely a széphalmi költőt mint kora irodalmi életének egyik véleményformálóját,⁶⁹ a vitába szándékolatlanul korán belesodródott személyt ábrázolja. Kazinczy pozíciója azon olvasók előtt, akiknek csak e szövegből volt módjuk tájékozódni, a tekintélyével és pártatlanságával a gyakran személyeskedésig fajuló vitán felül álló szakértőé, aki kizárólag szakmai szempontokra támaszkodva ítél.

A konfliktushelyzetben – amint már egy korábbi alkalommal is – Révaitól átvett taktikát alkalmaz. Ahogyan levelének kiadója az engedélykérés lépcsőjét kihagyva, nemcsak az előzetes, hanem az utólagos elhatárolódás lehetőségétől is megfosztotta a levélíró, úgy használja fel Kazinczy ugyanerre a célra az időt: vár a közönség elé lépéssel, amíg megteremtődnek a számára optimális feltételek. Más szóval kihasználja a saját helyzeti előnyét, jelesül, hogy már csak neki van alkalma szólni: Révai 1807 áprilisa óta nem él.⁷⁰ Mind a kommunikációs stratégiák, mind a vitairatok szerzőségének vonatkozásában érdekes felismerésekkel járhat áttekinteni, hogyan viszonyul Kazinczy Révaihoz és tettehez. A tudósítások variánsainak vizsgálata kapcsán tett megállapítások kiegészíthetők annak szemügyre vételével, miként nyilatkozik Kazinczy Révai szerepéről az álnéven szignált, Verseghyt támadó írárok létrejöttében, s Boldogréti Víg László esetében a publikálás megvalósulásában. A vonatkozó leveleket áttekintve megállapítható, hogy Kazinczy egészen 1809 decemberéig érdeklődött levelezőpartnereitől a megoldást kutatva.⁷¹ E forrás-

⁶⁷ KAZINCZY, 1808. XXXIX–XL.

⁶⁸ Például lásd KAZINCZY, 1893. 138–140. Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak (Kázmér, 1806. április 29.); KAZINCZY, 1893. 373–377. Kazinczy Ferenc levele Révai Miklósnak (Újhely, 1806. október 21.)

⁶⁹ Vannak, akik tekintélye alapján, a tények ismerete nélkül állnak mellé. KAZINCZY, 1893. 264–266. Cserey Farkas levele Kazinczy Ferencnek (Kraszna, 1806. augusztus 12.)

⁷⁰ Révai 1807. április 1-jén halt meg. THIMÁR, 2007. 170.

⁷¹ Az előzményeket lásd KAZINCZY, 1895. 25–29. Kazinczy Ferenc levele Pápay Sámuelnek (Széphalom, 1808. augusztus 11.); KAZINCZY, 1895. 188–191. Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak (Széphalom, 1809. január 19.); KAZINCZY, 1895. 273–278. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1809. március 7.); KAZINCZY, 1896. 90–100. Kazinczy Ferenc levele Rummy Károly György-

korpuszból – különösen Vitkovics beszámolóiból – tudhatta úgy, hogy a fedőnevek alatt az első két esetben Révai, az utolsóban Horvát és Révai személye bújik meg.⁷²

A fentiek ismeretében elgondolkodtató az 1810. március 20-án kelt, Horvát Istvánnak küldött vallomása: „Előre láttam én, ki Révait gyengeségeiben is ismertem, hogy Ő maga fog felelni makacs, goromba 's azon felül derekasán tudatlan ellenkezőjének, mihelytt ennek kinyilatkoztatását 's a' Révai barátjainak feleleteket olvastam, Melett a' mit megjövendöltem: a' Miklósfí, Kardos' Boldogréti Munkája nem egyéb min Révainak még úgy is Révainak munkája, ha a' kidolgozás nem Révaié, hanem ezeké. Révai a' két elsőbbit önmaga küldé meg nékem, mi helyt a' sajtó alól kiszabadultak. [...] már ekkor feltettem hogy védelmére kelek Révainak, és minthogy három barátja diadalmasan megküzdött állításaiért az ő characterét hozom fényre. Addig halasztottam azt míg a' harmadik munkát is megkapandom. Itt kinyomtatva leltem leveletem. Megdöbbenem e' látásra; de el is kevélyedtem, mégpedig egyszerre a' megdöbbenéssel. Ezt vevém a' megszólamlás alkalmául, 's úgy tettem, mintha neheztelnék azért, hogy a' levél hírem nélkül adatott-ki. Ha valóban nehezteltem volna is, neheztelésem Révait fogta volna illetni, nem Boldogrétit. A' mastix szót görög értelemben vettem. Egyéb eránt azt hittem és vallom, hogy a' Római törvény igazságos törvény 's hogy veszett ebre dorong kell. Egyedül azt sajnálom, hogy Révai szükségtelenül magasztaltatott 's Verseghy szükségtelenül bántattatott. Minden tisztelem 's hűségem mellett Révai eránt ezt is, amaz is Révainak tulajdonítom.”

Vitkovics válaszainak ismeretében Kazinczy ebben az üzenetben igyekezhetett biztosítani Horvátot afelől, hogy nem neki tulajdonítja a bizalmas közlés közhírré tételét. Horvát István Vitkovics levele alapján 1809-ben, tehát a *Magyar régiségek és ritkaságok* megjelenése után fejezte ki aggodalmát az ügy kapcsán. Feltűnhet, hogy nem Boldogréti Víg László szövegének megjelenése után közvetlenül tette ezt. Több magyarázat merülhet fel a késlekedésre.⁷³ Kazinczy 1808 előtt csak magánleveleiben sérelmezte az indiszkréciót. Nem bizonyos tehát, hogy ennek híre eljutott Horváthoz. Kazinczy egészen a Vitkovics által nyújtott felvilágosításig bizonytalan lehetett abban, hogy az álnév mögött Horvát rejtőzik. Megeshet, hogy Vitkovics Kazinczy érdeklődését tudatta Horváttal. Ezt az is megerősíti, hogy Vitkovics márciusi válaszában kifejezetten hangsúlyozza Révai tanítványának vétlenségét a levél vitairathoz csatolásában.⁷⁴ Mindemellett ténykérdés, hogy Kazinczy – mint közönség elé adott *Utóírá*sában – egy eddig nem említett szerkesztői fogást alkalmazva újabb kísérletet tett arra, hogy elterelje a figyelmet a levélben foglalt, Verseghyről kifejtett magánvéleményéről. Megtehetete volna, hogy közönsége tájékoztatására a bevallottan védekezésül⁷⁵ készített szöveg mellé helyezi a kifogásolt levelet. Ha így jár el, 1806-os írása olyan olvasókhöz is eljutott volna, akik addig nem ismerték azt. Azzal, hogy a kérdéseket és támadásokat⁷⁶ kiváltó szöveget kihagyta a kiadásból

nek ([Sárospatak], 1809. november 27.); KAZINCZY, 1896. 117–121. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1809. december 1.)

⁷² KAZINCZY, 1895. 273–278. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1809. március 7.); KAZINCZY, 1896. 117–120. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1809. december 1.)

⁷³ Hasonlóan a kivárás taktikáját követte Márton István-féle, már idézett vitában. CZIFRA, 2008a. 447–446.

⁷⁴ KAZINCZY, 1895. 276. Vitkovics Mihály levele Kazinczy Ferencnek (Pest, 1809. március 7.)

⁷⁵ KAZINCZY, 1960. 161. Kazinczy Ferenc levele Kisfaludy Sándornak (Széphalom, 1808. augusztus 22.)

⁷⁶ Többek között lásd KAZINCZY, 1894. 141–143. Kis János levele Kazinczy Ferencnek (N[emes] Dömölk, 1807. augusztus 19.)

más célja is volt: így kizárólag a saját sérelmét állíthatta előtérbe, s az olvasók azon köre, amelyhez nem jutott el a levél kiadott szövege, kizárólag Kazinczy kommentárjából értesülhetett az abban foglaltakról. Az eredeti irat és a szerző utólagos összefoglalójának különbözősége pedig mint láttuk, nem csekély. Következésképpen jár el Révai szerepéről alkotott nyilatkozataiban is, egy alkalmat kivéve. A magánlevelek többségében, és nyilvánossá tett, mondhatni hivatalos közlésében gyakorlatilag minden esetben kiáll Révai szakmai tekintélye és Verseghyt érintő szakmai kifogásainak jogossága mellett, noha a kritika hangnemével nem ért egyet. Még a levél fennmaradt szövegváltozatai közül sem saját birtokában lévő vázlatát, hanem a Révai által közölt verziót fogadja el hitelesnek. Az MTAK Kézírttárában megőrződött másolatok közül kettő is az ennek alapján módosított szöveget tartalmazza.⁷⁷ A leírtakhoz képest Kis Jánosnak szóló, 1807-ben készült levele hoz újdonságot. A levéltitok megsértésének körülményeit ismertetve megjegyzi, hogy miután értesült az esetről, Révai meg sem próbált magyarázatot adni a tetteire.⁷⁸

*„'s tedd a' mit a' nemes harczoló”⁷⁹
A kortársak reflexiójának második hulláma 1816 után*

Kazinczy néhány esztendő múltán újra magyarázkodásra kényszerült az immár tíz éve íródott levél miatt. Ezúttal a reflexiók kizárólag a magánlevelezés szintjén jelentek meg, s mind a levélnyilvánosság, mind a vita műfajának, mind pedig Kazinczy érvelési technikáinak alakulását illetően sokatmondó részleteket tartalmaznak. Kisfaludy Sándor Ruszek Józsefnek írt,⁸⁰ 1816. április 17-én kelt magánlevelében a levélíró bírálva emlegeti Kazinczy korábbi levelének Verseghyt minősítő passzusait.⁸¹ *„'S hogy Verseghyvel úgy bánhatott Kazinczy, a' mint bánt, és tudva vagyon (talán hogy Révaynak kedvét keresse?) azért vontam én magamat vissza Kazinczytól; azért szakasztottam félbe, véle kezdett levelezésemet; noha volt az ideje, hogy Kazinczynak egy levelét – sokért nem adtam volna. [...] Úgy látszik, hogy a' boldogultt hőrcsökös Révay sokat rontott Kazinczyn, ki ha erősebb lélekkel bíróán, magáéhoz hasonló marardott volna, mái napig is Bálvánnya lenne még minden olvasó Magyarinak. [...] Kazinczy sem banná tudom, ha ama' Verseghy felől Révayhoz szőlő levele, melly szerzőjének karakterében a' rossz szivűségnek kitörölhetetlen nyomát hagyta maga után, soha írva nem volt volna.”⁸²* Kisfaludy vádjának alapja tehát nem volt más, minthogy Kazinczy Verseghyt érintő bírálatát az is motiválhatta, hogy Révai kedvében járjon. Kazinczy levelezésében ez a bírálat témaként csaknem egy évig jelen van. Reakciói az *Utóírá*sban foglaltak következetes alkalmazását mutatják. A részletes feleletet is a művére hivatkozva uta-

⁷⁷ MTAK Kt. M. Ir. Lev. 4r. 38. (két másolat)

⁷⁸ KAZINCZY, 1894. 154. Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak (Széphalom, 1807. szeptember 15.). Kazinczynak ez az észrevétele sem jelent egyértelműen elmarasztaló véleményt Révairól. Különösképpen, ha figyelembe vesszük a levelek másolásának és továbbadásának hivatkozott gyakorlatát.

⁷⁹ Idézet a levél utolsó sorából.

⁸⁰ E levélváltás háttéréről lásd CZIFRA, 2008b.

⁸¹ KISFALUDY, 1893. 280–292. Kisfaludy Sándor levele Ruszek Józsefnek (Sümege, 1806. április 17.)

⁸² Vö. KISFALUDY, 1893. 285–287. – Kisfaludy Sándor levele Ruszek Józsefnek (Sümege, 1817. április 17.) és VISZOTA, 1911. 385–452.

sítja el.⁸³ Vitatott levele két utolsó sorának – melyeket Révai csillapítására irányuló szándéka bizonyítékának tekint – elolvasására biztatja⁸⁴ a bírálóját: „*Te azonban láss ügyed' védelméhez, 's tedd a' mit nemes a' nemes harczoló; csak birtokát, csak az ártatlanságot, igazságot védi, 's megkíméli az embert az ellenségben is. Élj szerencsésen! Dicsőíttessék meg küszdésedben is a' Haza, a' Virtus, és az Igazság!*”⁸⁵ Révaihoz és Verseghyhez való személyes viszonyulásáról a Takács Józsefnek írtakban nyilatkozik, ahol ugyan csak az 1808-ban közzétett álláspontjának megfelelően artikulálja nézeteit.⁸⁶

Kazinczy részint a levélről, részint pedig a levél kapcsán őt ért vádokról a *Pályám emlékezete* két változatában, a II-ban és az V-ben még egyszer megemlékezik.⁸⁷ A vita résztvevőiről vallott állásfoglalása ebben az első esetben összhangban van 1808-as közleményével. E megszólalás újdonsága, hogy a szerző közli a kérdéses írást is. A szöveg a Révai által kiadott változatot követi, ám a levél írója utóbb magyarázó közbevetésekkel egészítette ki azt.⁸⁸ Nóvumnak számít továbbá az 1810-es évek közepéről származó reflexiókra adott válasz. A magánlevelekben leírtak fogalmazódnak meg itt újra: „*A' Verseghi' barátjai abból nékem vétket csinálnak, kivált azon tekintetből, mivel sorsom', de nem ügyem' társa ellen öntém-ki neheztelemet; mintha az afféle tekinteteknek szabad volna azon kérdésekbe folyini, hogy a' Grammaticában ennek van e igaza vagy annak! Tartozom vele magamnak, hogy a' levelet, úgy a' mint az a' mondott helyen áll, szóról szóra lenyomtatassam.*”⁸⁹ Ez a szövegváltozat 1828/1829-re datálható, s az események immár a reakciók második hullámára is reagáló, s egyben ez utóbbi által kiváltott, a levélírói megközelítést közvetíteni szándékozó sommázatnak tekinthető. A szövegközlést lezáró megnyilatkozás magyarázkodó, a helyzetet tisztázni kívánó szerzői intencióra utal.⁹⁰ A *Pályám emlékezete* V. válto-

⁸³ KAZINCZY, 1904. 193. Kazinczy Ferenc levele Ruszek Józsefnek (Széphalom, 1816. május 15.). Közvetlenül a *Magyar régiségek és ritkaságok* megjelenése után leszögezi, hogy az *Utólírással* minden személyét ért vádat elhárítottak tekint. E lépés különlegességét az adja, hogy éppen Kisfaludy Sándor figyelmét hívja fel erre. KAZINCZY, 1960. 159–161. Kazinczy Ferenc levele Kisfaludy Sándornak (Széphalom, 1808. augusztus 22.)

⁸⁴ KAZINCZY, 1904. 310–316. Kazinczy Ferenc levele Döbrentei Gábornak (Széphalom, 1816. október 2.); KAZINCZY, 1904. 332–337. Kazinczy Ferenc levele Horváth Endrének (Széphalom, 1816. október 9.); KAZINCZY, 1904. 354–357. Kazinczy Ferenc levele Takács Józsefnek (Széphalom, 1816. október 10.)

⁸⁵ OSZK Kt. Quart. Lat. 2225. ff. 490.

⁸⁶ Vö. KAZINCZY, 1904. 354–357. – Kazinczy Ferenc levele Takács Józsefnek (Széphalom, 1816. október 10.) és KAZINCZY, 1808. XXXIX–XL.

⁸⁷ Közli SZILÁGYI, 1987. 493–500. hivatkozott jelzete: MTAK Kt. M. Ir. Lev. 4r. 27., valamint KAZINCZY, 2009. 552–556., 707–708.

⁸⁸ Kiegészítések: Sulzer nevének említése után: „*Verseghi mindent ennek Theorie der schönen Wissenschaften című Munkájából szede, 's nagy része tévedéseinek innen ered; ez volt az ő Noth und Hilfbüchleinje.*” Az ípszilón használatának említése után: „*...mellyek szeretete vele ezeket a' boldogtalanságokat nem meggyőződésből, hanem csupa macacsságból, 's olly czélből tagadatja, minek a' Nyelv' tudományában helye nincs.*” KAZINCZY, 2009. 552–556. A közölt változat megegyezik az MTAK Kézirat-tárában következő jelzeten fennmaradt kézirattal: MTAK Kt. M. Ir. Lev. 4r. 38. (két darab másolat)

⁸⁹ KAZINCZY, 2009. 554.

⁹⁰ „*Ezen levelem' első sorai ellenkezésben vannak a' levelet megelőző utolsó sorokkal, 's éppen ez az a' pont, melyet bennem némellyek érteni nem akarnak. Az érteni nem akarókkal magyarázatokra ereszkedni nem jó dolog, de vannak olly nem értők is, a' kik érdemlik a' figyelmet. Ugyanazon személyben lehetnek részek, melyeknek némellyikét szeretnünk kell, és más némellyek, melyeket nem lehet szeretnünk, 's a' dolog attól függ, melyike van hatásban és melyike nyugszik; ha a' nem ható nem tartozik reánk, lehunyhatjuk rá szemünket. De az sem ritka az eset az életben, hogy a' kit elébb becsülénk, később nem becsülhetünk, 's ki melly hatást tégyen ránk, magán áll, nem rajtunk.*” KAZINCZY, 2009. 556.

zatában, amelyben – eddigi ismereteink szerint – utoljára szól⁹¹ az 1806-ban történetekről, ennek nyoma sincs: rövid, lényegre törő összefoglalójában ismételtlen csak a levél utolsó soraihoz igazítja a magyarázatot keresőket. Maga e rövid leírásról kívül nem használ erre több tintát: „*Révai, Professora nyelvünknek az Universitátsnál, azon tekintetben állá a' Nyelv' barátjai előtt, mellyet érdemle, 's Verseghi, a' magával eltölt, az érzékeny emberrel össze akasztá kerekét. Mi leve a' nem szép vitából, tudva van Révai nekem is panaszkodék, 's én feleltem, méltó nehezteléssel, 's mint barát szenvedő barátjának szokott, hogy enyhítse fájdalmát; 's ez levelemet hírem nélkül kinyomtatattá: Versegi Ferentznek megfogytakozott Okoskodása a' Tiszta Magyarságban. Irta Boldogréti Víg László. Pesten, 1806. lap. 15–19. azt cselekvé a' mások' leveleikkel is. Bizakodással írt leveleinket hírüink nélkül kiadva látni, mindég kedvetlen; de valóban azon hamar felvígasztalám elmémet: kedves volt hiúságonnak látni hogy egy Révai sullyt tulajdonít nekem és hogy erántam szeretetet bizonyít. Nem eléggé szerény ki gáncsot nem tűr, 's így nem szóllok azokra a' miket némellyek e' levelem miatt mondanak; a' részre hajló Bíró nem fogja felejtteni, mi van levelem' végében. Hogy Verseghivel non pro sortis necessitudine bántam, azt nem szégyenlem; mi ketten ott sem hasonlítánk egymáshoz.*”⁹²

*

Kazinczy Ferenc Révai Miklóshoz írt levele a levélnyilvánosság fogalmának értelmezését tekintve jellegzetes időpillanatban született. A levélnyilvánosság kiszélesedésével új probléma merült fel, amely a levélíró művének kiadási jogára formált igényéből származott. Összefüggésben áll ez a szerző saját imázsának alakítására szolgáló törekvéseivel, amelyek – amint az idézett párhuzam is mutatja – nem csak e konkrét esetben feltételezhetőek. A levélszöveg változatai, a különböző kiadásokban és hivatkozásokban mutatkozó eltérései jól példázzák a szerzői, illetve kiadói érdekek tudatos követését. A szöveg és variánsai, valamint az ehhez kapcsolódó olvasói és levélírói reakciók ezenkívül nemcsak a Révai–Verseghy-vita egyes körülményeit helyezhetik új megvilágításba, hanem értékes adalékokat nyújthatnak Kazinczynak a vita műfajáról vallott felfogásáról és annak gyakorlati alkalmazásáról, valamint hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megértsük, miképp alakult Kazinczy Verseghyről alkotott véleménye az idők folyamán.

⁹¹ Ez vélhetően 1829/30 tájára tehető. KAZINCZY, 2009. 707.

⁹² KAZINCZY, 2009. 707–708.

Felhasznált irodalom és rövidítések

- MTAK Kt Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára (Budapest)
 MTAK Kt. M. Ir. Lev. Magyar Irodalmi Levelek
 OSZK Kt Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest)

BÁRCZY

- 1996 BÁRCZY Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Budapest, Custos, 1996.

BENKŐ

- 1982 BENKŐ Loránd: *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*. Budapest, Akadémiai, 1982. (*Nyelvtudományi Értekezések*, 113)

BÍRÓ

- 2004 BÍRÓ Ferenc: A kialakulás ideje. A fiatal Kazinczy és a nyelvkérdés. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 108. (2004) 4. sz. 423–455.

BOLDOGRÉTI

- 1806 BOLDOGRÉTI VIG László: *Versegi Ferencnek megfoglyatkozott okoskodása A' tiszta magyarságban, melyet a' józan okoskodásnak törvényeiből kihozott igaz okokkal megbizonyít Révai Miklósnak hív tanítványa, és szerető barátja*. Pest, Trattner Mátyás, 1806.

BORECKZY

- 1977 BORECKZY Beatrix: *A magyar jakobinusok*. Budapest, Gondolat, 1977. (*Magyar História*)

CZIFRA

- 2008a CZIFRA Mariann: „Fejedelmek védelmezték.” Kazinczy önimázisformáló mechanizmusai egy protestáns katekizmus recenzíós vitájának fényében. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 112. (2008) 4. sz. 447–476.
- 2008b CZIFRA Mariann: Kazinczy-levelézéskötetek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában. In: *Prima Manus*. Szerk.: KESZEG Anna – VADERNA Gábor. Budapest, Ráció, 2008. 13–35.

CsÁSZÁR

- 1903 CsÁSZÁR Elemér: *Verseghy Ferencz élete és művei*. Budapest, MTA Irodalomtörténeti Bizottsága, 1903.

CSETRI

- 1983 CSETRI Lajos: Kazinczy irodalmi nyelvújítási programja a XIX. század első évtizedében. *Literatura*, 10. (1983) 1–4. sz. 198–214.
- 1990 CSETRI Lajos: *Egység vagy különbözőség. Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*. Budapest, Akadémiai, 1990.

DIETZ–HORVÁTH–KERTÉSZ–TIMORÁNSZKY

- 1995 DIETZ Gusztávné – HORVÁTH Zoltán – KERTÉSZ Hajnalka – TIMORÁNSZKI Péter: *Polgári jogok kislexikona*. Budapest, Novorg, 1995.

ERDÉLYI

- 1888 ERDÉLYI Pál: Révai Miklós és tanítványai. *Magyar Könyvszemle*, 13. (1888) 1–4. sz. 235–247.

KAZINCZY

- 1808 *Magyar régiségek és ritkaságok*. Kiad.: Kazinczy Ferencz. I. kötet. Pest, Trattner Mátyás, 1808.

KAZINCZY

- 1892 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. III. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1892. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1893 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. IV. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1893. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1894 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. V. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1894. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1895 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. VI. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1895. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1896 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. VII. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1896. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1898 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. VIII. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1898. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1904 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. XIV. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1904. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1905 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. XV. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1905. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1927 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. XXII. kötet. Szerk.: HARSÁNYI István. Budapest, MTA, 1927. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 1956 KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*. S.a.r., jegyz.: OROSZ László. Budapest, Magvető, 1956.
- 1960 KAZINCZY Ferenc: *Kazinczy Ferenc levelezése*. XXIII. kötet. Szerk.: BERLÁSZ Jenő – BUSA Margit – Cs. GÁRDONYI Klára – FÜLÖP Géza. Budapest, MTA, 1960. (*Kazinczy Ferencz Összes Művei*)
- 2000 KAZINCZY Ferenc: *Fogságom naplója*. Gond., jegyz.: SZILÁGYI Márton. Utószó: Fenyő István. Budapest, Osiris, 2000. (*Milleniumi Könyvtár*, 45.)
- 2009 KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*. S.a.r.: ORBÁN László. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009. (*Kazinczy Ferenc Művei*)

KISFALUDY

- 1893 KISFALUDY Sándor: *Minden munkái*. VII. kötet. Kiad.: ANGYAL Dávid. Budapest, Franklin Társulat, 1893.

LABÁDI

- 2008 LABÁDI Gergely: *A magyar episztola a felvilágosodás korában. Műfaj- és médiatörténeti értelmezés*. Budapest, L'Harmattan, 2008. (*Ligatura*)

LONTÁR

- 2001 LONTÁR Endre: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2001.

MARGÓCSY

- 1986 MARGÓCSY István: A Révai-Verseghy-vita eszme- és kultúrtörténeti vonatkozásai. In: *Klasszika és romantika között*. Szerk.: KULIN Ferenc – MARGÓCSY István. Budapest, Magvető, 1986. 27–34.
- 1987–88 MARGÓCSY István: Révai Miklós és a magyar nyelvtudomány önállósulása. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 69. (új folyam 19.) (1987/88) 4. sz. 539–581.

MEZEI

- 1990 MEZEI Márta: A levél műfaj és a Kazinczy-levelezés az 1810-es években. In: *Klasszika és romantika között*. Szerk.: KULIN Ferenc – MARGÓCSY István. Budapest, Magvető, 1986. 35–58.
- 1994 MEZEI Márta: *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*. Budapest, Argumentum, 1994. (*Irodalomtörténeti füzetek*, 136.)

MEZEI

2004 MEZEI Péter: *A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.)* [<http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>] 2009. december 10.

PENKE

1984 PENKE Olga: Millot abbé munkássága és világtörténetének magyarországi hatása. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 88. (1984) 1. sz. 90–108.

2000 PENKE Olga: *Filozofikus világtörténetek és történetfilozófiák*. Budapest, Balassi, 2000.

RUBINYI

1904 RUBINYI Mózes: *Révai Miklós élete és nyelvészeti törekvései*. Pozsony–Budapest, Stampfel Károly, 1904. (*Segédkönyvek a magyar nyelv és irodalom tanításához*, 13.)

SIMAI

1911 SIMAI Ödön: *Kazinczy Ferencz nyelvújítása*. Budapest, 1911. [Különlenyomat a Magyar Nyelv VII. évfolyamából]

Soós

1990 *Horvát István és Ferenczy János levelezése*. S.a.r., előszó, jegyz.: Soós István. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 1990. (*Commercii litteraria eruditorum hungariae. Magyarországi tudósok levelezése*, II.)

SYLVESTER

1539 SYLVESTER János: *Grammatica Hungarolatina in usum puerorum recens scripta Ioanne Sylvestro Pannonio autore*. Neanesi, 1539.

SZALAI

1980 *Pennaháborúk. Nyelvi és irodalmi viták 1781–1826*. Összeáll., gond., jegyz.: SZALAI Anna. Budapest, Szépirodalmi, 1980.

1990 SZALAI Anna: *Pályakezdő évek Pest–Budán. Horvát István és íróbarátai 1800–1815*. Budapest, Szépirodalmi, 1990.

SZILÁGYI

1987 KAZINCZY Ferenc: *Az én életem*. Szerk., jegyz.: SZILÁGYI Ferenc. Budapest, Magvető, 1987.

THIMÁR

2007 THIMÁR Attila: *Hős és áldozat. Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete*. Budapest, Universitas, 2007.

VERSEGHY

1806 VERSEGHY Ferenc: Verseggy Ferencznek maga kinyilatkoztatása. *Hazai Tudósítások*, 1. (1806. július 16.) 2. sz. 42–43.

VISZOTA

1911 VISZOTA Gyula: Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferencz irodalmi vitája. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 21. (1911) 4. sz. 385–422.

Z. SZABÓ

1989 Z. SZABÓ László: *Kazinczy Ferenc*. Budapest, Gondolat, 1984.

Doncsecz, Etelka

The Repercussions of the Unapproved Publication of a Private Letter

The paper analyses Ferenc Kazinczy's letter to Miklós Révai dated 5 August 1806. The document concerned provides important information over the ending of the Révai-Verseghy debate, including the beginning of the Kazinczy-Verseghy conflict. The author primarily reflects on the dating and comparison of the existing versions of the letter concerned as well as seeking to elucidate the circumstances of the publication of the letter. The analysis throws some light on the complexity of the idea of publicity in the period concerned, including the attempts of authors to deliberately influence the public.